

BÁNDI GYULA*

A SZEMÉLYEK JOGI VÉDELME ÉS A KÖRNYEZETHEZ VALÓ JOG

1. A magánjog szerepe a környezetvédelemben

Amikor a környezetvédelem szereposztását tisztázni próbáljuk¹, az *állam kötelezettség-, illetve felelősségvállalása jelenik meg leghatározottabban*, melynek természetesen elsőrendű kérdése a jogszabályi keretek tisztázása. A jelzett kötetben részletezem, hogy az állam ilyen szerepe távolról sem jelenti a közigazgatási jog kizárólagosságát, vagy az állam szerepének eltúlzását, noha ezeknek túlsúlya nem kétséges, legalábbis a mindennapi jogalkalmazás ezt jól bizonyítja. Ugyanakkor a környezethasználók és a környezethasználatokból hátrányt szenvedők éles megkülönböztetése gyakorlatilag lehetetlen, mindenki osztozik mindkét szerepben, legfeljebb a mérték lehet eltérő. Ebből következően igenis komoly helye marad, lehet a mellérendeltségi kapcsolatoknak, amelyekre nézve kiemelés érdemel, hogy e *mellérendeltségi jogviszonyok legtöbbször latens módon vannak jelen*, nem jelennek meg mindaddig, amíg az érintettek folyamatosan változó viszonyában olyan jogsértő helyzet nem alakul ki, amely oda vezet, hogy ezen mellérendeltségi viszonyok jogosulti és kötelezetti oldalának viszonylagos egyensúlyi helyzete felborul. A mellérendeltségi viszonyokban ugyanis a jogosulti és kötelezetti – egyszerűbben: környezethasználói és abból hátrányt szenvedő – oldal vegyesen van jelen, a két elem egymást kiegészítve, felváltva jelenik meg, és egyáltalában a jogviszony léte csak akkor válik kézzelfoghatóvá, ha az egyik oldal szereplői jogaikkal – vagy csupán erőfölényükkel – visszaélnék. Az is kétségtelen, hogy e mellérendeltségi viszonyok gyakor-

* Tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Környezetjogi és Versenyjogi Tanszék. Az EU környezetjog Jean Monnet professzora, PPKE JÁK Jean Monnet Centre of Excellence.

¹ Ld. bővebben: BÁNDI Gyula: *Környezetjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2011.

lati alkalmazásának aránya, párhuzamosan a jogalanyok aktivitásának általános növekedésével, növekedni fog, ezt lehet tapasztalni mindenütt, ahol a jogállamiság koncepciójának gyakorlata ezt egyre jobban lehetővé teszi.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy *a magánjogi lehetőségek előnye és hátránya azonos tőről fakad*: ellentétben a közigazgatással, ahol a jogalkalmazás csak megfelelő és pontos felhatalmazással működhet, ellenkező esetben a hatóság önkényéről beszélhetnénk, a magánjogi jogalkalmazás rendkívül rugalmas. Ez azonban együtt jár a kapcsolódó jogérvényesítési eljárások bonyolultsági szintjének emelkedésével, hiszen ami egyszerű az egyik esetben – túlléptem a környezetvédelmi kibocsátási határértéket, a bírságot fizetni kell, sőt a szankció még ennek tetejében objektív felelősség is –, az nehézkes a másik esetében – nem elég a határértékek betartása vagy túllépése, az érdekek arányosítására is gondolni kell, tehát ha egy adott terhelés határérték alatti, attól még lehetséges a magánjogi jogsértés és viszont. A polgári jogviszonyok megsértése – például a nyugodt birtoklás jogának sérelme – megvalósulhat a határértéket ugyan el nem érő, de az adott jogviszonyban, adott körülmények között, zavarónak minősülő magatartással is és viszont. A mellérendeltségi jogviszonyok rugalmasságát a gazdasági eszközök, az önszabályozás támogatása révén próbálja közelíteni a közigazgatás.

Hivatkozott kötetemben leírtam, hogy *a polgári jog, a mellérendeltségi jogviszonyok működőképessége ezek után csupán a jogérvényesítő szerepek ellátásának mikéntjétől függ* – tehát a jogalanyok reakcióitól, a jogsérelm felismerése és eltűrése készségétől, a jogalkalmazásban e téren szinte kizárólagos szerepet játszó bíróságok új kihívásokhoz való alkalmazkodóképességétől –, és nem feltétlenül a polgári jogviszonyok alapvető jogi megjelenésétől. Természetesen a jogalkotás révén a polgári jogi viszonyok alkalmazási lehetőségét elmozdíthatjuk némileg a megvalósítás irányába, de éppen a túlzott szabályozás lenne az, ami csökkentheti a polgári jog eddig elmondott rugalmasságát.

Egy példát emelek ki az utóbbi évek ítélkezési gyakorlatából², ahol az itt vizsgálendő személyiségi jogi kérdések is fókuszba kerülnek (amelyekre még visszatérek). Első kiemelésünkben jól érzékelhető, hogy a jogsértést nem az engedély hiánya – tehát közigazgatási jogellenesség – alapozza meg, noha valóban felmerül ez is, mint kiegészítő lehetőség: „Bizonyítottnak látta, hogy az alperesi ingatlanon a szükséges engedélyek hiánya ellenére, folyamatos, ipari méretű tevékenység – különösen földmunkagépek és nehéz gépjárművek

² Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.995/2009/3.

mozgatása, javítása, indítása és motorpróbája – folyik, mely *a kertvárosi lakókörnyezettel nem egyeztethető össze* és a szomszédok – köztük a felperesek – nyugalma *a tőlük elvárható tűréshatárt messze meghaladóan, szükségtelenül zavarja.*” Az elhatárolási ismérv tehát az adott helyen, kertvárosi lakókörnyezetben elvárható tűréshatár, az engedély hiánya ugyan létező probléma, de nem ügödöntő jelentőségű.

A fenti, sajátosan magánjogi szemlélet még plasztikusabban van jelen egy másik esetben³: „A felperesek szőlőingatlanain 2002-2007. években 414 tő szőlő pusztult ki az alperes telephelyéről kiáramló por miatt, amely a használatbavételi engedély kiadását követően már határértéken belüli volt. Az alperesi ingatlanról a felperesek ingatlanaira por ülepszik, a porszennyezés és az alperes üzemi tevékenységének hanghatása a szükséges mértékű zavarást meghaladó. A felperesek ingatlanait érő zaj- és porhatás csökkenthető lenne további hangszigeteléssel, a szállítás zárt technológiájának alkalmazásával, megfelelő tárolással, vízpermetezéssel, locsolással.” Látható tehát, hogy a károsodás eleinte közigazgatási szempontból jogellenes magatartással indult, majd átfordult közjogi szempontból jogszerű magatartásba. Ezt még élesebben húzza alá később az ítélet: „A perben az elsőfokú bíróság által felhívott Ktv.⁴ rendelkezéseinek alkalmazása sem zárható ki, mert *a szomszédjogi szabályok sérelme olyankor is bekövetkezik*, ha a szomszédos ingatlanon végzett ipari tevékenység zajjal vagy levegőszennyezéssel jár, ugyanis *a hatósági engedély alapján működő üzem is köteles gondoskodni arról*, hogy a szomszédos ingatlan használatát szükségszerűen ne zavarja.”

Jól megfogható tehát a magánjog hozzáadott értéke, különösen az utolsó fordulatban.

2. A személyek jogi védelmének szabályairól

Mindezek előrebocsátását követően rátérek a címben jelzett specifikus területre, a személyek jogi védelmére. Annál is inkább érdemes ezt a kérdést éppen 2013 közepén vizsgálni, mert *lehet és kell is összehasonlítást tenni*, hiszen van egy hatályos Ptk.-nk (1959.évi IV. tv.) , van egy elfogadott Ptk.-nk (2013. évi V.

³ Debreceni Ítéletábla, Pf.II.20.242/2011/5.

⁴ A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (a továbbiakban: környezetvédelmi törvény).

tv.), de éppen megemlékezhetünk egy közbenső Ptk.-ról is (2009. évi CXX. tv.), mint immár csak jogtörténeti érdekességről.

A ma még hatályos Ptk. VII. fejezetében találjuk a személyhez fűződő jogok szabályozását. A környezetvédelem számára a Ptk. 76. és 82. §-a jelenti a megfelelő kapcsolódási pontokat: „76. § A személyhez fűződő jogok sérelmét jelenti különösen a magánszemélyek bármilyen hátrányos megkülönböztetése nemük, fajuk, nemzetiségük vagy felekezetük szerint, továbbá a lelkiismereti szabadság sérelme és a személyes szabadság jogellenes korlátozása, a testi épség, az egészség, valamint a becsület és az emberi méltóság megsértése. (...) 82. § A törvény védi a magánlakáshoz és a jogi személy céljaira szolgáló helyiségekhez fűződő jogot.” Elmondhatjuk azt is, hogy a Ptk. általánosságban védi a személyhez fűződő jogokat, így *azok osztályozása csupán viszonylagos.* Ebből eredően azok a jogok is védelem alatt állhatnak, melyeket a Ptk. külön nem nevesít – az általunk kiemelkedően fontosnak tartott 76. § fogalmazása is ezt tükrözi. A Ptk. később felsorolja a lehetséges jogi igényeket, a 84. §-ban, illetve lehetőséget ad arra is, hogy megelőzési céllal ideiglenes intézkedést alkalmazzon a bíróság (85. § (5) bek.) Az alkalmazható jogi igények lehetővé teszik a magatartásra kötelezést, a magatartás korlátozását, tehát mindazokat a közvetlen beavatkozási lehetőségeket, melyek révén a sérelmes állapot felszámolható. A jogi igények egyenként alkalmazhatók, de közülük több együtt is.

A már hivatkozott ítélet⁵ ezen jogokból többet is alkalmaz, és nem vagyoni kártérítést is felhasznál: „Az I-IV. rendű alperesek tevékenységének a lakókörnyezetre, valamint közvetlenül az I. rendű felperes egészségére gyakorolt hatása alapján megállapította azt is, hogy *sérelmet szenvedett az egészséges környezethez, valamint a testi és lelki egészséghez fűződő személyiségi jogai is,* mely kiváltotta az I-IV. rendű alperesek nem vagyoni kártérítés fizetési kötelezettségét. Összegének meghatározása során figyelemmel volt a kirendelt igazságügyi orvosszakértő véleményének azon megállapítására, miszerint az I-IV. rendű alperesi tevékenység rész-oki tényezője az I. rendű felperes magas vérnyomásának, valamint ideggyógyászati megbetegedésének.”

A ‘közbenső’ Ptk. külön szabályokat állapított volna meg a környezetvédelemhez kapcsolódó jogokra: 2:77. § A természet védelméhez és az egészséges környezethez való jog – „A személyhez fűződő jog megsértését jelenti a természet és az egészséges környezet védelmére vonatkozó jogszabályi rendelkezések megszegése, ha az a társadalom, annak csoportjai vagy a személyek életkörülményeinek romlásában kifejeződő sérelem bekövetkezését okozza.” Ez a meg-

⁵ Debreceni Ítéltábla, Pf.II.20.242/2011/5. szám.

fogalmazás nem minősíthető túlzottan alaposnak, és kevésbé vitte volna igazán előbbre a jogvédelmet, jelentős értelmezési nehézségeket rejtve magában. Az viszont nem kétséges, hogy legalább külön említésre került volna a környezetvédelem, aminek a magánjog láthatóan jelentős mértékben a megfelelő joggyakorlatra hagyatkozó mivolta ismeretében lehetett volna jelentősége, mondhatjuk úgy is: üzenetértéke.

A hatályos Ptk. tehát testi épség, egészség, emberi méltóság és magánlakás keretében jelenítheti meg a környezeti érdekek védelmét. Mit várhatunk ehhez képest a jövőre hatályba lépő új szabályozástól, illetve ebben a vonatkozásban beszélhetünk-e egyáltalában új szabályozásról?

A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (új Ptk.) e tekintetben kitér a következőkre:

- 2:42. § a személyiségi jogok általános védelme keretében a (2) bekezdésében az emberi méltóságot tekinti kiindulási alapnak;
- 2:43. § nevesített személyiségi jogok között megjelenik – ugyanúgy a teljesség igénye nélkül (‘különösen’) – a) az élet, a testi épség és az egészség megsértése; b) a személyes szabadság, a magánélet, a magánlakás megsértése; illetve
- a 2:52. § tartalmazza a sérelemdíj lehetőségét, amelynek különösen (3) bekezdése lehet számunkra ígéretes: „A sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire – különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek *a sértettre és környezetére gyakorolt hatására* – tekintettel, egy összegben határozza meg.” Az igényérvényesítés kérdéseit, így az ügyész potenciális szerepét nem vizsgáljuk.

Van-e tehát hozzáadott érték az új Ptk.-ban? A személyiségi jogok között egy tartalmi újdonságot találhatunk, mégpedig a *magánélet* védelmét. Úgy is mondhatjuk, hogy ezzel lett teljessé a megfelelő emberi jogokhoz fűződő kapcsolat, tehát minden eddiginél inkább érdemes ennek érdemi vonatkozásait vizsgálni, amint alább azt is tesszük. A másik, alaposabb elemzést igénylő kérdés a *sérelemdíj* lesz, amely alapvetően eltérő a nem vagyoni kár eddigi rendelkezéseitől, hiszen amíg ugyan nem vagyoni sérelemről beszél, objektív felelősséget jelent („a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges” – 2:52. § (2) bekezdés), és ugyanezen mondaton belül egyben szükségtelenné teszi a kár mértékének vizsgálatát is. A sérelemdíj esetében tehát nem kell kárt igazolni, a fentebb említett díj-összetevők átalány-kártérítésre vagy sajátos magánjogi bírságra utalnak, kevésbé kártérítésre. Némileg erre vonatkozik felperesek bíróság által is támoga-

tott igénye⁶: „A nem vagyoni kárukkal kapcsolatban utaltak arra, hogy a már előadott hátrányok miatt az akkor is megállapítható, ha még nem következett volna be romlás az egészségi állapotukban.” Majd később ugyanott: „Megállapítható volt ugyanis, hogy súlyos és tartós környezetszennyező tevékenység folyik, mely a felperesek testi épségét, egészségét, pihenéshez való jogát sérti. A személyhez fűződő jogok sérelme attól függetlenül megvalósult, hogy a környezet-szennyezés bizonyítottan nem okozott megbetegedést.” Mindennek alapján a sérelemdíj részletei, különösen pedig a sértett környezetére gyakorolt hatás kérdése további értelmezést igényelnek és érdemelnek.

Amire a következőkben kitérek, az a *tartalmi összefüggések értelmezése*, mégpedig különösen a környezethez való joggal együtt értelmezendő összefüggésekre gondolva, azt is bizonyítandó, hogy *nem lehet, de nem is szükséges a közjogi és magánjogi elemeket elhatárolni egymástól*, legalábbis ebben a vonatkozásban nem. Ha az alapok és az azokra épülő következtetések hasonlóak, akkor magától értetődő, hogy azokat alkalmazni kell. Tehát: *emberi méltóság kiindulási pontként, illetve testi épség, egészség, magánélet és magánlakás*. Két területen keresek összefüggést és alapozást: a hazai alkotmányos rendelkezések között és az európai emberi jogi gyakorlatban.

3. Az Alaptörvény környezeti jogi vonatkozásai

Az emberi jogi szempontok érvényesülése vizsgálatának számunkra legfontosabb állomása a hazai alkotmányos, állampolgári jogok, de akár emberi jogok megléte. „A legáltalánosabb oka annak, hogy a környezetvédelem alkotmányos szempontjait vizsgáljuk, az az, hogy a környezeti problémák súlyossága, kiterjedtsége és komplexitása igényli az összehangolt és közös politikai cselekvést, amelyik a nemzedékek minden tagjára irányul, tartós alapon.”⁷ Anélkül, hogy elmerülnénk a részletekbe, mindenképpen meg kell emlékezni arról, hogy az *Alkotmány 1989. évi módosítása során a környezetvédelem két helyen is megjelent a normaszövegben*, az I. fejezetben, az általános rendelkezések között (18. §), illetve a XII. fejezetben, az alapvető jogok és kötelezettségek rendszerében (70/D. §). A két megfogalmazás, illetve megközelítési mód eltérő – az egyik egyértelműen emberi jogról szól, a másik inkább eszközként közelít a környe-

⁶ Fővárosi Ítélet tábla 5.Pf.21.390/2010/3.

⁷ Tim HAYWARD: *Constitutional Environmental Rights*. Oxford University Press, 2005. 5.

zetvédelemhez –, mégis együtt kell azokat értékelni és elemezni, amint azt tette az Alkotmánybíróság közel két évtizeden keresztül⁸.

2011. áprilisban elfogadásra került az új alkotmány – Alaptörvény⁹. Az előkészítés során a környezetvédelem megjelenése, szerepe, súlya is számos vita tárgya volt, különösen olyan tekintetben, mennyiben tartjuk meg az Alkotmány előbbi szövegét, illetve mennyiben jelenjenek meg a fentiekben tárgyalt közjóhoz, a jövő generációk jogaihoz, az ezekhez kapcsolódó kötelezettségekhez kapcsolódó rendelkezések.

Az Alaptörvény első része, preambuluma a '*Nemzeti Hitvallás*' cím alatt összegzi azokat a legfontosabb elvi jelentőségű, az ország és a nemzet helyét és a különböző értékekhez való viszonyulását meghatározó gondolatokat, amelyek a jogszabály további részére is meghatározó befolyással lehetnek. Ezek között három ponton emelhető ki a környezetvédelem értéke, a *közös örökség, a következő generációk*, de számunkra különösen fontos módon *az emberi méltóság* tekintetében. Ez különösen azzal együtt kiemelkedő kérdés, hogy a Ptk. maga is ebből indul ki.

3.1. Emberi méltóság

E harmadik elem értéke annak fényében ítélni lehet meg, *mit is értünk emberi méltóság alatt*. Figyelemmel arra, hogy ez a preambulumban – hitvallás – amúgy is a keresztény szellemiség, keresztény gyökerek hangsúlyozását fontosnak tartja, nem túlzott az az álláspont, hogy ezzel együtt el kell ismerni a környezeti értékek, az ember eziránt érzett felelőssége elismerését is, mint az emberi méltóság összetevőjét. Az ember ugyanis nem értelmezhető a teremtett világtól kiszakítottan. Mindenesetre mielőtt az Alaptörvény rendelkezéseit tovább vizsgálnánk, érdemes kissé elidőzni az emberi méltóság kérdésénél, amelyik egyképpen kiindulási pontja a katolikus egyház társadalmi tanításának, az alapjogok rendszerének vagy a személyek jogi védelmének. Ezzel együtt, vagy éppen ezért, *nem könnyű meghatározni ennek lényegi tartalmát*, az azonban kétségtelen, hogy a környezethez kapcsolódó jogvédelem mindenképpen e körbe sorolható.

Az emberi méltóság megjelenik már a *Rerum Novarum*¹⁰ megfogalmazásában, mint olyan emberi jellemző, amelyet (40.) „az Isten maga is nagy tiszte-

⁸ Ld. pl. az Alkotmánybíróság 28/1994. (V. 20.) AB határozatát.

⁹ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

¹⁰ *Rerum Novarum*, Encyclical of Pope Leo XIII. on Capital and Labor, 1891. május 15.

lettel kezel¹¹, és amely a dolgozó ember jogainak alapja. Anélkül, hogy részletesen áttekintenénk a vatikáni dokumentumok teljességét, kiemelést érdemel a hatvanas évek elején a pápai enciklikák egyike, a *Pacem in Terris*¹², mert – miközben számos összefüggésben említi az emberi méltóságot: emberi közösségek, nők jogai, szegénység elleni fellépés, béke– fokozott mértékben kitér az emberi jogokra, és teszi mindezt a környezeti jogokkal ugyancsak szorosan összefüggő közjó gondolatával egybekapcsolva. Nézzük azt a néhány gondolatot, amely a további időszak kezdetét jelenti:

„2. Mert a tudományok haladásából és a technikai találmányokból világosan tudjuk, hogy csodálatos rend uralkodik az élők világában és a természet erőiben. ...

55. Továbbá a közjóban benne kell lennie mindannak, ami az egyes nemzeteket egyenként megilleti; de ezek legkevésbé sem határozzák meg a közjót minden részében. ...

75. Ezekből a megtárgyalt kérdésekből világosan kitűnik, hogy a mi korunkban az államok jogszolgáltatási rendje elsősorban azt követeli, hogy a főbb jogokat, amelyek az embereknek sajátjai, rövid és érthető szavakba sűrítve megfogalmazzák és az állam egyetemes alkotmányába bevegyék.”

Egy következő pápa még tovább fonta a gondolatok szövedékét, amelynek egyik fő képe *az ember felelőssége a teremtett világért* – ebben pedig természetesen a környezetért is –, amely egyre markánsabban jelenik meg a Vatikán megnyilatkozásaiban, és ez a gondolatmenet azóta is folytatódik. A *Populorum Progressio*-ban¹³ is megfigyelhető a Rerum Novarumban megjelent gondolat továbbvitele, mégpedig a gazdaság, a gazdasági fejlődés korlátainak, felelősségének kiemelése révén. A *Populorum Progressio* enciklika szerint tehát:

„14. A fejlődés nem csupán gazdasági természetű, annak szolgálnia kell az egyes embert és minden embert. ...

21. Melyek a valóban emberi feltételek? emberi méltóság, közjó és a béke iránti vágy. ...

76. A fejlődés nem csupán a jólét, hanem a szellemi és erkölcsi fejlődés is, amely az egész emberi faj előnyére válik.”

Nem kívánom hosszan elemezni a különböző pápai megnyilatkozásokat, de még egyet mindenképpen ki kell emelni, és ez az *1990. évi Béke Világnapja al-*

¹¹ Az angol szöveg szerint: „which God Himself treats with great reverence”.

¹² *Pacem in Terris*, XXIII. János pápa enciklikája, 1963.

¹³ *Populorum Progressio*, Enciklika az emberek fejlődéséről, VI. Pál, 1967.

kalmából II. János Pál pápa által kiadott üzenet¹⁴, amelyik külön is kitér a környezethez való jogra, amely a mi értelmezésünkben tehát szoros összefüggésben van a magánjogi személyiségi jogvédelemmel.

Az ember felelőssége, erkölcsi válsága egyre erőteljesebben jelenik meg, illetve a pápa állást foglal emberi jogi kérdésekben is – sajnos, ez az üzenet még ma sem jutott el megfelelően a címzettekhez:

„7. A legmélyebb és legkomolyabb jele a morális elem alapvető jelenlétének az ökológiai válságban az élet tiszteletének hiánya, ami a környezetszennyezés számos esetében megnyilvánul. ... Az élet, és mindenekelőtt az emberi méltóság tisztelete az alapvető vezérlő elve mindenfajta egészséges gazdasági, ipari vagy tudományos fejlődésnek.

9. ... Manapság egyre erőteljesebben vetődik fel az egészséges környezethez való jog, amely a megújított Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának részét kell képezze.”

Ha pedig szorosabb megfogalmazását keressük az emberi méltóság katolikus etikai értelmezésének, a legjobb, ha a *Katolikus Lexikon* elektronikus változatát vesszük elő¹⁵, és ebből emelünk ki részleteket: „megbecsülés, mely minden egyes embernek kijár személy volta miatt. – A Szentírás szerint az ember Isten képmása s így a természet ura (Ter 1-2; Zsolt 8; Bölcs). ... Aquinói Szt Tamás szerint az ember önmagában fönnálló lény; közösséghez tartozó volta ehhez képest másodlagos. ... Az ENSZ által 1948-ban kiadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata szerint az emberi méltóságban gyökerezik a szabadság, az igazságosság és a béke. ... Az utóbbi évszázadban az emberi méltóság kérdése szinte állandóan szerepel a kat. egyh. megnyilatkozásaiban; ... Ennek alapján beszélhetünk minden embernek nemre, fajra, vallásra, világnézetre, származásra való tekintet nélküli egyenjogúságáról, sőt ebből vezethető le az is, hogy a meg nem született embernek is joga van az élethez. XXIII. János ezekből vezette le az egyes konkrét emberi jogokat. Ezek az alapértékek kijárnak mindannyiunknak, egyetlen áll. törvényhozása sem sértheti meg, konfliktushelyzetben előbbrevalók minden más jognál.” Kitérve egy kissé a Lexikon által emlegetett *ENSZ Nyilatkozatra*¹⁶, annak is először a preambulumát idézve, megállapíthatjuk, hogy itt sem, később sem jelenik meg az emberi méltóságnak valamiféle *egyértelmű jogi fogalma*: „Tekintettel arra, hogy az embe-

¹⁴ II. János Pál pápa üzenete a Béke Világnapja alkalmából, 1990. január 1.

¹⁵ http://lexikon.katolikus.hu/E/emberi_meltosag.html [letöltve: 2013. július 3.]

¹⁶ <http://www.humanrights.com/hu/what-are-human-rights/universal-declaration-of-human-rights> [letöltve: 2013. július 3.]

riség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon.” Nem változtat ezen a Nyilatkozat 1. cikkének első mondata sem: „Minden emberi lény szabadnak születik, és azonos méltósággal és egyenlő jogokkal rendelkezik.”

Amennyiben az *EU Alapjogi Chartáját* vesszük szemügyre¹⁷, annak preambuluma emígyen kezdődik: „Szellemi és erkölcsi öröksége tudatában az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul, a demokrácia és a jogállamiság elveire támaszkodik. Tevékenységei középpontjába az egyént állítja, létrehozva az uniós polgárság intézményét és megteremtve a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térséget.” Majd az 1. cikk szerint: „*Az emberi méltóság sérthetetlen. Tiszteletben kell tartani, és védelmezni kell.*”

Semelyik dokumentum sem magyarázza alaposabban az emberi méltóság fogalmát, legfeljebb következtetni lehet a további rendelkezésekből, az élet, személyi sérthetlenség, szabadságok, valójában az egész emberi jogi rendszer ide sorolható. *Az emberi méltóság tehát az emberi jogokban gyökerezik és az emberi jogok, alapjogok az emberi méltóságot valósítják meg, teljes és kölcsönös az egymásra épülés, egymásra utaltság.* Nem túlzás tehát azt állítani, hogy amikor pl. az Alapjogi Charta – még ha nem is kifejezetten jogként, hanem inkább elvi rendelkezésként¹⁸ – 37. cikkében kiemelte a környezetvédelmet is, ezzel csatlakozott ahhoz a sorhoz, amit a pápák is megkezdtek, tehát a környezetre vonatkozó jogvédelmet az emberi méltóság részeként fogadta el. Ebből az is következik, hogy az emberi méltóság terjedelme nem lezárt, annak függvényében változik, amint magunk is kiterjesztjük, értelmezzük az alapjogok rendszerét. Ha tehát a környezethez való jogot már a pápák is számon kérik, méghozzá az emberi méltóság és az ehhez ugyancsak szorosan kapcsolódó közjó érdekében, akkor nem csoda, ha az Alaptörvény vagy éppen a Ptk. szabályai és értelmezése is ehhez kell igazodjon.

3.2. Az Alaptörvény további érintett rendelkezései

Az Alaptörvény második része az *‘Alapvetés’* címet viseli, tehát az általános rendelkezések elegánsabb megfogalmazását jelenti. Ezen belül két fontos gon-

¹⁷ Az Európai Unió Alapjogi Chartája (2007/C 303/01) (HL C 306., 2007.12.17.)

¹⁸ Erre vonatkozóan ld. pl. David ANDERSON – Cian C. MURPHY: *The Charter of Fundamental Rights*. In: Andrea BIONDI – Piet EECKHOUT – Stefanie RIPLEY (szerk.): *EU Law After Lisbon*. Oxford University Press, 2012. 159–162.

dolatot találhatunk, a P és a Q cikkben – a *nemzet közös öröksége* kérdését, illetve a *nemzetközi együttműködés* ügyét, amelyekre most nem térek ki. Ezen belül külön kell hangsúlyoznunk a *kötelezettségi oldal erőteljes megfogalmazását* – P) cikk: „az állam és mindenki kötelessége” –, amely a környezethez való jog értelmezési lehetőségeinek egyik módja. Az kétségtelen, hogy a *jogok és kötelezettségek szerves egységet alkotnak*. Jogról csak akkor szólhatunk, ha a másik oldalon ehhez megfelelő kötelezettségek járulnak, egyébként a jogokról beszélni nem lenne egyéb üres szófordulatnál. Az AB is ezt húzta alá már első vonatkozó határozatában¹⁹ – „A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatatlanságának feltételeit is.”

Ugyanez még részletesebben olvasható pl. a Környezet és Egészség Európai Chartájában, amelyik a jogokat és kötelezettségeket egységben jeleníti meg, kezdve a joggal és közvetlenül ezt követően a kötelezettségekkel, amelyek mindenkire kiterjednek: „2. Minden egyénnek kötelessége a környezet védelméhez való hozzájárulás, saját maga és mások egészsége érdekében.” Majd következik a kötelezetti sorban a társadalom minden része, a közigazgatás minden szintje, a kormányok, a köz- és magántestületek, és mindez kiegészül a média és a társadalmi szervezetek szerepével.²⁰

Az Alaptörvény következő vizsgálendő fejezete a *‘Szabadság és felelősség’* címet viseli és jobbára az állampolgári jogokat tartalmazza. Négy különböző kérdéshez kell röviden magyarázatot fűzni: emberi méltóság, tulajdon, egészséghez való jog és környezethez való jog:

„II. cikk: Az *emberi méltóság* sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”

E jog kapcsán csak visszautalunk arra, amit az Alaptörvény preambuluma (Nemzeti Hitvallás) kapcsán elmondtunk, hogy az emberi méltóság és a környezetvédelem egységet alkot, amennyiben a természet és környezet része az emberi méltóság eszméjének, anélkül nem teljesezhet ki.

„XIII. cikk: (1) Mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez. A *tulajdon társadalmi felelősséggel jár.*”

¹⁹ 28/1994. (V. 20.) AB határozat.

²⁰ A Környezet és Egészség Európai Chartája. Az európai egészségügyi és környezeti miniszterek első találkozója, WHO Európai Régió, Frankfurt-am-Main, 1989. december 7–8. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/114085/ICP_RUD_113.pdf [letöltve: 2013. július 3.]

Az AB nem egy további határozatában²¹ húzta alá a tulajdon korlátozhatóságát és a tulajdon felelősségét: „III. 4.: A tulajdonhoz való jog az Alkotmány 13. § (1) bekezdése értelmében alapvető jog, amelyet az Alkotmány 8. § (2) bekezdése szerint törvényben korlátozni lehet. ... Az Alkotmánybíróság – korábbi határozatában kifejtettekre figyelemmel – megállapította, hogy ezek a korlátozó rendelkezések a természet megóvását célozzák, és így az egészséges környezet-hez való alkotmányos jog érvényesülése érdekében szükségesek.”

„XX. cikk: (1) Mindenkinek joga van a *testi és lelki egészséghez*. (2) Az (1) bekezdés szerinti jog érvényesülését Magyarország genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával, a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a *környezet védelmének biztosításával* segíti elő.”

A megelőző Alkotmány 70/D. §-a köszön vissza, számos kiegészítéssel, pontosítással. Ilyen új elem a GMO-mentes mezőgazdaság (amely sajnos aligha valósulhat meg, erről az utóbbi hónapok híradásai tanúskodnak), az egészséges élelmiszer és ivóvíz.

„XXI. cikk: (1) Magyarország elismeri és érvényesíti *mindenki jogát az egészséges környezethez*. (2) Aki a környezetben kárt okoz, köteles azt – törvényben meghatározottak szerint – helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni. (3) Elhelyezés céljából tilos Magyarország területére szennyező hulladékokat behozni.”

A fenti cikk első bekezdése valójában a megelőző Alkotmány 18. §-ának felel meg, míg a két további bekezdés újdonságot jelent. Az AB határozatok kapcsán már röviden értelmeztük ezt a jogosítványt, amely tehát alapjog és egyben állami kötelezettség is.

A károkozás kérdése a szennyező fizet általános környezetvédelmi elvének megfogalmazását jelenti, éppen ezért ezen elv jóval szélesebb értelmezést érdemel, mint ami az Alaptörvényben jelenleg megtalálható, így talán szerencsésebb lett volna a szennyező fizet ismert elvére utalni. Az OECD ugyanis még 1972-ben közzétette az elvvel kapcsolatos ajánlását²², amelynek 4. bekezdésében olvashatjuk a következőket: „Az elv, amelyet a szennyezés megelőzésével és kezelésével kapcsolatos költségek allokálására kell használni, annak érdekében, hogy a szűkös környezeti erőforrások racionális használat ösztönözzük és

²¹ Pl. ilyen a 33/2006. (VII. 13.) AB határozat.

²² Guiding principles concerning international economic aspects of environmental policies, C(72) 128. <http://acts.oecd.org/Instruments/ShowInstrumentView.aspx?InstrumentID=4&Lang=en&Book=False> [letöltve: 2013. július 3.]

elkerüljük a nemzetközi kereskedelem és beruházások terén a torzulásokat, a szennyező fizet elve. Ez az elv azt jelenti, hogy a szennyező a fent leírt, a köz-igazgatási hatóság által elrendelt intézkedések költségeit viseli, annak érdekében, hogy a környezet elfogadható állapotát biztosítsa. Más szavakkal, az ilyen intézkedések költségei meg kell jelenjenek azon áruk és szolgáltatások költségei között, amelyek szennyezést idéznek elő a termelés és/vagy fogyasztás során.”

A hatályos *környezetvédelmi törvény* „A jogi felelősség általános alapjai” alcím alatt a 101. §-ban foglalja össze mindazt, amit a felelősség kapcsán fontosnak tart. A jogsértő tevékenység folytatóját terhelő kötelezettségeket a (2) bekezdés csoportosítja, jó néhány követelményt felsorolva:

- a) a jogsértéstől való tartózkodás, illetve a jogsértés abbahagyása,
- b) tájékoztatás és egyéb információszolgáltatás,
- c) intézkedések a környezetkárosodás enyhítése, a kárelhárítás, illetve a további környezetkárosodás megakadályozása érdekében,
- d) környezetkárosodás bekövetkezése esetén az eredeti állapotot vagy az ahhoz közeli állapot helyreállítása, amelynek egy lehetősége a környezeti elem által nyújtott szolgáltatást visszaállítása vagy azzal egyenértékű szolgáltatást biztosítása,
- e) az okozott környezetkárosodásért helytállni és a költségeket viselni.

Összességében az *Alaptörvény környezetvédelemhez kapcsolódó vagy kapcsolható rendelkezései előrelépést jelentenek*, elvi szinten és etikai szinten egyaránt számos korszerű elemet tartalmaznak, még ha egyes részkérdésekben lehetne is kritikával élnünk. Az emberi méltóság kiterjesztett értelmezése, a felelősség, a kötelezettségi oldal megfogalmazása, a jövő generációk védelmének, illetve a materiális értékeken túl az immateriális értékeknek megjelenítése révén az Alaptörvény jó irányba mutat.

4. Környezethez való jog és az Európai Emberi Jogi Bíróság

A környezethez való jog nemzetközi, globális vonatkozásaival most nem foglalkozunk, elégedjünk meg azzal, hogy az emberi jogok ‘katalógusa’ hivatalosan a mai napig nem ismeri a környezethez való jogot, melynek – a témával foglalkozó elismert szerzők véleménye szerint²³ – alapos okai vannak, azon az egyszerű tényen kívül, hogy maga a problémakör is újabb keletű, mint a ‘katalógust’ kite-

²³ Pl. Alexandre KISS – Dinah SHELTON: *International Environmental Law*. Transnational Publishers, 1999. 141–144.; Linda HAJJAR LEIB: *Human Rights and the Environment, Philosophical, Theoretical and Legal Perspectives*. Martinus Nijhoff Publishers, 2011.;

vő dokumentumok eredete, különösen olyan okai, amelyek lényege, hogy alapvetően jelentős súlypontkülönbség van az emberi jogok hagyományos köre és a környezethez való jog között – pl. az utóbbinak jelentős etikai háttere is van, jobban hangsúlyozza a kötelezettségeket, mint megszokott, kollektív jog stb.

Az *Emberi Jogok Európa Konvenciója*²⁴, hasonlóképpen az ENSZ emberi jogi egyezményeihez, részben ‘életkora’ miatt sem foglalkozhatott a környezethez való jog semmilyen inkorporálásával, ez azonban nem volt jelentős akadálya annak, hogy az Emberi Jogok Bírósága (ECHR) ne tegyen erőfeszítéseket ebben az irányban. Az utóbbi időszak első ismert esete a *López Ostra* kontra Spanyolország ügy²⁵, ahol a Bíróság elfogadta az Emberi Jogok Európai Konvenciójának 8. cikkét, mint jogalapot, amely eredendően a magán- és családi élet védelmét szolgálja. A Bíróság azóta is számos hasonló ügyet tárgyalt, mint pl. a *Fadeyeva-eset*²⁶ – ahol a felperesek szintén a Konvenció 8. cikkelyére hivatkoztak, az otthonuk közelében lévő fémfeldolgozó üzem egészségét és jólétét veszélyeztető mivolta miatt. Itt világosabban jelennek meg bizonyos alapvető szempontok, amelyek röviden: „70. Ennek megfelelően, a 8. cikkely érintettsége megállapításához a környezeti zavarással összefüggésben be kell bizonyítani, hogy először a *felperes magánszférájába történt tényleges beavatkozás, másodsor, hogy a súlyosság bizonyos szintjét is elértek.*”

Érdeemes utalni a *Moreno Gomez-ügyre*²⁷ is, amely kiterjesztöbben értelmezi a beavatkozás kérdését: “53. A Konvenció 8. cikke az egyének jogait védi a magán- és családi élet tekintetében, az otthon és a levelezés kérdésében. Az otthon általában az a hely, amely fizikailag körülírható és ahol a magán-és családi élet fejlődik. Az egyének joga van otthonának tiszteletben tartására, nem csupán a tényleges fizikai terület vonatkozásában, hanem e terület csendes élvezetében. Az otthon tiszteletben tartásához való jog megsértése nem korlátozható konkrét vagy fizikai sérelmekre, mint egy arra fel nem hatalmazott személy belépése a személy otthonába, hanem olyan sérelmeket is takar, amelyek nem konkrétak és nem fizikaiak, mint a zaj, szennyezőanyag kibocsátás, szag vagy a zavarás más formája. Egy súlyos jogsértés a személy otthonának tiszteletben

Alan BOYLE: Human Rights and the Environment: Where Next? *The European Journal of International Law*, Vol 23. No. 3. 2012.

²⁴ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

²⁵ 41/1993/436/515, a határozat 1994. december 9-én került elfogadásra.

²⁶ Fadeyeva kontra Oroszország – 55723/00 – határozat 2005. június 9-én.

²⁷ Moreno Gomez kontra Spanyolország, 4143/02 – 2005. február 16.

tartására vonatkozó jogát sértheti meg, mert megakadályozza az otthon előnyeinek élvezetében.”

A 8. cikk azonban nem az egyetlen az Európai Emberi Jogi Bíróság által alkalmazott lehetőségek között, még ha a legjobban kiérlelt értelmezést is adja. Nem egy esetben jelenik meg a 2. cikk alkalmazásának lehetősége, az élethez való jog kérdése, illetve a Konvenció 1. sz. kiegészítő jegyzőkönyve, a tulajdon – illetve helyesen: a birtokláshoz való jog! – védelméről. A megközelítés azonos töről fakad, mint a 8. cikk esetében, kissé más jogosítványokat érintve – a 2. cikk esetében sajnálatos módon megjelenik az élet elleniség, alkalmanként befejezett módon (legismertebben az *Öneryildiz kontra Törökország* esetben²⁸).

Az Európai Emberi Jogi Bíróság sokat tett annak érdekében, hogy a környezetvédelmi követelmények megsértését emberi jogok sérelmének tekintse, még akkor is, amikor az európai Konvenció szövegének közvetlen hatálya látszólag nem terjed ki e kérdéskörre. A szoros összefüggést az állami kötelezettségek kiterjesztésével teremtette meg, de minden növekvő gyakorlat ellenére az esetek aránya csekély, alkalmazása a jelentős jogsértésekre szorítkozik és az egyének jogaival való közvetlen kapcsolatot meg kell teremteni ahhoz, hogy ez az analógia alkalmazható legyen. A csoportok, a társadalom, a tágabb környezet, a nem egyértelmű jogsérelmek, veszélyeztetések tehát kívül esnek a bírói jogfejlesztő gyakorlat keretein. Az azonban nem kétséges, hogy a környezethez való jog, ha áttételesen is, de már nem hagyható figyelmen kívül.

Egy újabb ügy kapcsán (*Dubetska kontra Ukrajna*²⁹) egy ismert nemzetközi jogtudós az alábbiak szerint összegezte az Emberi Jogi Bíróság tevékenységét³⁰: „A környezeti kárral kapcsolatos jó néhány eset áttekintése után *néhány következtetést* le lehet vonni:

- Nincs ‘jog a környezethez’ az Egyezmény által védett jogok rendszerében. A 8. cikk akkor jöhet szóba, ha az egyén súlyosan és közvetlenül érintett zaj vagy más szennyezés révén. ...

Ha a 8. cikkely alapján kívánunk keresetet beadni, sajátos feltételeket kell teljesíteni:

- a beavatkozás a kérelmező lakását, családi vagy magánéletét közvetlenül kell hogy befolyásolja; és

²⁸ *Öneryildiz v. Turkey* (application no. 48939/99) 2002. június 18-i ítélet.

²⁹ Application No. 30499/03, Judgment of 10 February 2011.

³⁰ Malgosia FITZMAURICE: The European Court of Human Rights, environmental damage and the applicability of Article 8 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, *Dubetska and Others v Ukraine*, European Court of Human Rights. *Environmental Law Review*, 2011. No.13., 108–109.

- a káros hatásoknak egy minimális szintet el kell érniük. A Bíróság tisztázta, hogy ennek a minimális hatásnak az értékelése nem általános, hanem sajátos, minden eset körülményeitől függően alakul. Az általános környezeti helyzetet is figyelembe kell venni.

A 2. cikk alkalmazása kapcsán a következőkre kell figyelemmel lenni:

- az államoknak intézkedéseket kell tenniük a joghatóságuk alatt élők életének védelmére,
- az államoknak kötelezettsége a megfelelő jogi és igazgatási keretek kialakítása, amelyek hatékony elrettentést jelentenek az élet fenyegetésétől,
- az ilyen esetekben a 2. cikkely a 8. cikkelyhez kell viszonyítani,
- az államoknak a környezetvédelem tekintetében mozgásterük van e téren.”

Mindennek rövid összegzését egy *friss magyar vonatkozású ügyben is* fellelhetjük³¹. A megnövekedett forgalom – különösen kamionforgalom – által előidézett zaj és rezgések elleni védelem elmaradása miatt állapított meg jogsértést és a felperes javára kártérítést a Bíróság: „24. Mindezen körülmények között a Bíróság értékelése szerint közvetlen és súlyos birtokháborítás állt fenne, amelyik azt az utcát érintette, ahol a kérelmező lakott és akadályozta otthona életvezetésében a kérdéses időszakban. Az állam nem teljesítette azt a pozitív kötelezettségét, hogy biztosítsa a kérelmező azon jogát, amely a magánlakás és magánélet tiszteletére vonatkozik. Így sérült a Konvenció 8. cikkelye.”

5. Megfeleltetés

Az utolsó feladat, hogy immár megfeleltessük a Ptk. szabályait – emlékeztetőül: emberi méltóság kiindulási pontként, illetve testi épség, egészség, magánélet és magánlakás – és a környezethez való jog követelményeit, illetve értelmezését, amennyiben a fenti rövid, vázlatos áttekintés alapján ez lehetséges. E megfeleltetés kiindulási pontja kétségtelenül az, hogy ugyanazon elemekről beszél a nemzetközi emberi jog, az alkotmányos közjog és a magánjog. Ez pedig szükségképpen vezet arra az egyszerű következtetésre, hogy akkor mindkét irányú tapasztalatokat lehet alkalmazni, különösen ha hatékonyabb jogvédelmet igyekszünk megteremteni. Ami az egyik esetben – magánjogi ítélkezési gyakorlat – a közigazgatási engedély ügydöntő szerepét zárja ki a személyisé-

³¹ Deés kontra Magyarország. No. 2345/06, 2010. november 9.

gi jogok érvényesítése köréből, az a másik esetben – környezethez való jog európai bírósági gyakorlata – az állam kiterjesztett felelőssége, amely az aktív védelmet várja el, és nem elégszik meg a ‘nem ér a nevem’ típusú védekezéssel.

A cél mindkét esetkörben éppen az, hogy a rugalmasabb, nem pontosan körülhatárolt és éppen ezért nehezebben, de szélesebb kört eredményező feltételek közötti jogérvényesítés minél kevésbé tegye lehetővé, hogy jelentős érdeksérelmek esetében a potenciális károsult (jogaiban sértett fél) hajoljon meg, és pl. a rosszul értelmezett ‘fejlődés’ áldozata legyen. A feltételeket éppen ezért nem lehet tovább pontosítani, mert minden egyes pontosítás valamilyen jogi érdek elvesztésével jár. Amíg az emberi méltóság elméletileg sem fogja át a környezet védelmét, addig erre nem is lehet hivatkozni. Ha azonban az ember teremtésbeli társörökösi és ezzel együtt társfelelősi mivolta elismerésre kerül, akkor akár a személyek jogi védelme, akár az emberi jogi védelem számára természetesé válik, hogy az ember immanens jellemzője nem csak az élethez való jog, a megkülönböztetés tilalma, hanem az anyagi javakon túlterjeszkedő jól-lét, természeti és kulturális örökségével egyetemben. Ha a magánlakás védelme nem csak az állam vagy egy harmadik fél fizikai jogsértésével azonosítható, hanem az „otthon csendes élvezetével”, akkor mindez megjelenik a jogvédelmi igények között.

Az érintett területek egybeesnek – az emberi méltóság mindkét esetben kiindulási pont, a testi épség, egészség mindkét esetben egy súlyosabb sérelmet feltételez, a magánlakás több a pusztán fizikai sérelemnél, a magánélet pedig még talán ennél is kiterjedtebb értelmezést tesz lehetővé. *A sérelmes helyzetek elbírálásának elhatárolási ismérve az érdekek megfelelő egyeztetése, egybevetése*, nincs előre lejátszott mérkőzés (engedély stb.), mert mind a személyek jogi védelme, mind az emberi jogok által védett érdekek fontosabbak annál, mint amit kizárólag egy közigazgatási jogalkotás-jogalkalmazás körébe sorolhatunk, egyebek között olyan okból korlátozva azt, hogy ennek révén elkerülhető legyen a közigazgatás diszkrecionális döntéshozatala. A két jogvédelmi terület egyképpen az igazságszolgáltatás kontradiktórius rendszerén keresztül érvényesül – legfeljebb más szinten: rendes bíróság, AB vagy ECHR. Van tehát mit tanulni egymástól.